

Globalització i Model Social Europeu

Codi: 44033
Crèdits: 6

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
4313228 Política Social, Treball i Benestar	OB	0	1

La metodologia docent i l'avaluació proposades a la guia poden experimentar alguna modificació en funció de les restriccions a la presencialitat que imposin les autoritats sanitàries.

Professor/a de contacte

Nom: Oscar Molina Romo

Correu electrònic: Oscar.Molina@uab.cat

Altres indicacions sobre les llengües

Les classes es faràn en castellà

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: espanyol (spa)

Equip docent

Antonio Martín Artilles

Pau Miret Gamundi

Prerequisits

Studies in Social Science

Objectius

El Mòdul Globalització i Model Social Europeu té un doble objectiu.

- En primer lloc, analitzar les característiques de l'anomenat model social europeu, els seus orígens i les seves diferències entre els països europeus, en el context del procés d'integració europea.
- En segon lloc, caracteritzar i analitzar l'impacte que transformacions com la globalització econòmica, la creixent internacionalització de les economies o els canvis demogràfics estan exercint sobre el model social europeu.

El mòdul presta particular atenció a l'estudi i anàlisi dels grans vectors de canvi i transformació socioeconòmica, i el seu impacte en les dimensions principals de l'Model Social Europeu; la regulació del mercat de treball, la política social i els sistemes de relacions laborals. Aquest model s'ha construït gradualment després de la segona postguerra i ha proporcionat una important regulació de l'ocupació, de les condicions de treball i de benestar, tot i que amb importants diferències entre països en les seves característiques institucionals. No obstant això, des de finals dels anys setanta el Model Social Europeu ha vingut registrant un procés de reestructuració, influït per diversos factors, com són els canvis en l'estructura econòmica, al mercat de treball, en l'ocupació, canvis demogràfics i canvis en el model de família. El conjunt d'aquests canvis estan avui redefinint els elements centrals que conformen aquest model, tot i que amb importants diferències entre països en la profunditat i la direcció d'aquests canvis.

Com a objectius específics a assolir a través del mòdul, s'estableixen els següents:

- a) Capacitat per entendre els mecanismes que intervenen l'impacte que processos com la globalització econòmica o les transformacions demogràfiques tenen en els àmbits de les polítiques d'ocupació, la política social o les relacions laborals.
- b) Adquirir habilitats per al desenvolupament de l'anàlisi comparada de diferents models socials
- c) Familiaritzar-se amb les anàlisis comparatives sobre les relacions laborals i la política social en els estudis sobre els Estats de el Benestar
- d) Capacitat per a comprendre millor el context polític, econòmic i social de les reformes laborals i de la política social en l'àmbit europeu.
- e) Habilitat per analitzar i sistematitzar diverses aproximacions en el desenvolupament del model social europeu
- f) Desenvolupar una aproximació crítica al funcionament de la Unió Europea
- g) Fer servir teories, mètodes i tècniques emprades en l'estudi de la política social i d'ocupació.
- h) Capacitat de plantejar l'anàlisi comparada de transformacions en dimensions específiques dels models socials

Competències

- Aplicar l'enfocament de gènere a l'anàlisi de la relació entre mercat laboral, cures i desigualtats socials.
- Dissenyar, implementar i avaluar les polítiques socials i els processos que incideixen en la redistribució de recursos i en la millora del benestar de la ciutadania, en diferents àmbits i des d'una perspectiva europea.
- Dissenyar, implementar i avaluar polítiques sociolaborals que incideixin en la relació entre treball, ocupació i benestar.
- Distingir les principals transformacions econòmiques, polítiques, socials i culturals de les societats complexes per a analitzar els reptes fonamentals que plantegen per a la igualtat i el benestar.
- Que els estudiants tinguin les habilitats d'aprenentatge que els permetin continuar estudiant, en gran manera, amb treball autònom a autodirigit.
- Tenir coneixements que aportin la base o l'oportunitat de ser originals en el desenvolupament o l'aplicació d'idees, sovint en un context de recerca.
- Treballar individualment i en equip en un context internacional i multidisciplinari.
- Utilitzar i gestionar informació bibliogràfica i recursos informàtics en l'àmbit d'estudi.

Resultats d'aprenentatge

1. Analitzar les reformes laborals i del sistema de benestar europeu.
2. Dissenyar polítiques socials que donin resposta als riscos de desigualtat en els diferents règims de benestar.
3. Formular i avaluar polítiques sociolaborals des d'una perspectiva europea.
4. Identificar els principals elements econòmics, socials i laborals del model social europeu i les seves transformacions.
5. Identificar i analitzar els sistemes de benestar i de relacions laborals europeus i les seves transformacions.
6. Identificar les desigualtats de gènere que es donen en els diferents models de relacions laborals a Europa.
7. Identificar les desigualtats de gènere que es donen en els diferents règims de benestar a Europa.
8. Proposar noves línies de treball que millorin el coneixement sobre la qüestió.

9. Que els estudiants tinguin les habilitats d'aprenentatge que els permetin continuar estudiant, en gran manera, amb treball autònom o autodirigit.
10. Tenir coneixements que aportin la base o l'oportunitat de ser originals en el desenvolupament o l'aplicació d'idees, sovint en un context de recerca.
11. Treballar individualment i en equip en un context internacional i multidisciplinari.
12. Utilitzar i gestionar informació bibliogràfica i recursos informàtics en l'àmbit d'estudi.

Continguts

El Mòdul Globalització i Model Social Europeu s'estructura en dos blocs estretament lligats. La primera part de cada sessió, es dedicarà a l'anàlisi del model social europeu, les seves principals característiques i les principals transformacions, mentre que la segona part es dedicarà a aprofundir en un dels principals vectors de canvi, és a dir, els canvis demogràfics i la seva impacte en els estats de benestar.

Bloc A - [MSE] Model Social Europeu: Reformes del sistema de les relacions d'ocupació i sistema de benestar (Professors Óscar Molina i Antonio Martín)

L'objectiu d'aquest primer bloc és proveir una aproximació a l'anomenat model Social Europeu, les seves característiques principals, les diferències que existeixen en el seu interior, i les causes i característiques de les principals transformacions que s'estan produint. A més, aquest bloc també proveeix una aproximació a la caracterització de l'procés de globalització, les seves diferents dimensions, i el seu impacte en el model social europeu. El temari d'aquest bloc s'articula al voltant dels diferents elements o dimensions del model social europeu.

Sessió 1. Concepte Model Social Europeu. Què és el MSE? Breu història del model social europeu: postguerra. Principis comuns. Actors corporativistes: Estat, organitzacions empresarials i sindicats. Conclusions.

Sessió 2. Models de Capitalisme i Model Social Europeu. Una aproximació a les diferents tipologies / models socials a Europa. Models d'Estat de Benestar. Economies coordinades, Economies liberals i economies mixtes. Diferències en les polítiques pre i post-distributives

Sessió 3. Desigualtat, Negociació Col·lectiva i Models de Relacions Laborals. Els models de relacions laborals a la UE. Negociació col·lectiva; dimensions i diferències entre països. Neo-corporatisme. L'impacte de la negociació col·lectiva en l'evolució i desigualtats salarials.

Sessió 4. Polítiques d'Ocupació a la UE. La política d'Ocupació en el marc d'integració europea: Evolució, Paradigmes, Polítiques. Mètode Obert de Coordinació. Flexiseguretat. El principi d'activació.

Sessió 5. Les transformacions en la política social: El paradigma de la inversió social. Els principals paradigmes en el disseny de la política social. Orígens i característiques de l'paradigma de la inversió social. Tipus i caràcter de les polítiques d'inversió social.

Sessió 6. Els sistemes de protecció a la desocupació. Els sistemes de protecció per desocupació: diferències i similituds. Models a Europa. El cas espanyol. La transformació en els models de protecció a la desocupació. inclusió Activa

Sessió 7. Els sistemes de pensions. Principals models de pensions. Reptes dels models de pensions. La transformació en els models de pensions. Principals reformes dels sistemes de pensions. El cas espanyol. Diàleg social i Pacte de Toledo.

Bloc B - [DFB] Demografia, família i Benestar (Professor Pau Miret)

El bloc B del mòdul té com a objectiu analitzar les principals transformacions en les tendències demogràfiques, els nous riscos socials que genera i les implicacions per les polítiques socials i d'ocupació. Un segon objectiu d'aquest bloc és l'anàlisi detallada dels canvis en patrons familiars i l'impacte en el paper de la família com a proveïdora de benestar, particularment important en el model Mediterrani de benestar. S'analitza també la problemàtica juvenil i de la dona en el context de l'mercado de treball. Finalment, i estretament lligat a

la sostenibilitat de el sistema de pensions, s'analitza l'envelliment de la població i la creixent importància dels sistemes d'atenció a la dependència.

Sessió 1. Tendències demogràfiques i nous riscos socials. L'envelliment de la població: caiguda de la natalitat, extensió de la longevitat. La teoria de la transició demogràfica.

Sessió 2. La família com a proveïdora de benestar. Models de llar i família a Europa. Canvis familiars i solidaritat intergeneracional. Els conceptes de "des-familiarització" i "desmercantilització".

Sessió 3. Joventut, formació i inserció laboral. L'estratègia europea en educació. L'abandonament escolar prematur. Formació professional i educació universitària.

Sessió 4. Mercat de treball i família a europa. Models en l'ús del temps. Força laboral i ocupació: jornada parcial i atur.

Sessió 5. L'accés de la dona a el mercat de treball. La divisió sexual de la feina a la llar. Activitat i ocupació: treball remunerat i domèstic. Compatibilització de la vida familiar i laboral. Polítiques familiars.

Sessió 6. Sota el paraigua de la seguretat social. El sistema de pensions a Espanya: el fràgil equilibri entre cotitzants i pensionistes.

Sessió 7. Envelliment i sistemes d'atenció a la dependència. Salut i cures a la gent gran.

Calendari de sessions

Dia 1: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 2: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 3: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 4: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 5: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 6: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 7: MSE (primera part sessió) / DFB (Segona part sessió)

Dia 8: Sessió Role Playing

Metodologia

La metodologia del mòdul es basa en una combinació de classes magistrals en les que es buscarà la participació activa a través de la lectura prèvia de materials i la discussió de preguntes clau. Cada setmana es distribuirà una lectura obligatòria sobre la qual es passarà a la fi de la sessió un breu qüestionari en línia. Les presentacions es realitzaran buscant la identificació de problemàtiques clau i presentant elements de la investigació de l'equip docent. L'elaboració d'un article que aborda una de les matèries analitzades durant el mòdul contribuirà a aplicar els coneixements adquirits.

Nota: es reservaran 15 minuts d'una classe, dins del calendari establert pel centre/titulació, per a la complementació per part de l'alumnat de les enquestes d'avaluació de l'actuació del professorat i d'avaluació de l'assignatura/mòdul.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
-------	-------	------	--------------------------

Tipus: Dirigides

Role Playing	20	0,8
Scientific article	80	3,2

Avaluació

L'avaluació es realitzarà al voltant de tres components:

1.- Tests de Lectura. En cada sessió, i per a cadascuna de les parts es farà un breu qüestionari individual de comprovació de lectura a la fi de les classes. L'objectiu d'aquests qüestionaris és facilitar la identificació dels aspectes clau de cada lectura.

2.- Joc de Rols: El segon element de l'avaluació serà la preparació d'un joc de rol en grup. L'exercici es desenvoluparà en l'última sessió de la lliçó, i s'acompanyarà amb a l'entrega posterior d'un breu document guiat de resum, amb un màxim de 2000 paraules. Cada grup elabora tres propostes que documenta i dona suport amb els arguments necessaris, al voltant de la reforma de l'àmbit que es definirà el primer dia de la lliçó. En la cinquena sessió de la lliçó es realitzarà una breu explicació de la metodologia de el joc de rol i s'especificaran els rols de cada grup.

3. Redacció assaig individual sobre alguna de la temàtica abordada durant el curs, amb preferència a el desenvolupament d'una anàlisi comparada d'un dels àmbits de el curs. L'article tindrà una extensió aproximada de 8000 paraules. L'assaig es lliurarà al gener de 2022, en data que s'indicarà en la presentació de la lliçó. A cada treball se li assignarà, segons la temàtica, un dels docents de la lliçó, que realitzaran a el menys dues reunions de seguiment i tutorització de la feina.

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Article comparatiu	60%	0	0	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12
Role Playing	20%	50	2	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12
Test de Lectura	20%	0	0	1, 4, 5, 6, 7, 10, 11

Bibliografia

Lectures Obligatòries

Bloc A

1. Martin Artilles, Antonio; Chavez, Eduardo; Semenza, Renata (2020). Social Model dealing with inequalities. In López-Roldán, Pedro; Fachelli, Sandra Towards a Comparative Analysis of Social Inequalities between Europe and Latin America. Springer. Doi: 10.1007/978-3-030-48442-2

2. Hall, P. and Soskice, D. (2001) An introduction to varieties of capitalism, in Hall, P. and Soskice, D. (eds.) Varieties of capitalism: The institutional foundations of comparative advantage, Oxford University Press, 21-27.

3. Bosch, G. (2015). Shrinking collective bargaining coverage, increasing income inequality: A comparison of five EU countries. International Labour Review, 154(1), 57-66.

4. Van Kersbergen, K., & Hemerijck, A. (2012). Two decades of change in Europe: the emergence of the social investment state. Journal of Social Policy, 41(3), 475-492.

5. Zeitlin, J. (2007) A Decade of Innovation in EU Governance: The European Employment Strategy, the Open Method of Coordination, and the Lisbon Strategy, La Follette School Working Paper No. 2007-031

6. Jochen Clasen & Daniel Clegg (2006) Beyond activation reforming european unemployment protection systems in post-industrial labour markets, *European Societies*, 8:4, 527-553, DOI: 10.1080/14616690601002582

7. Patricia Scarponetti, Leandro Sepúlveda & Antonio Martín Artilles (2020). Pension systems compared. A polarised perspective, a diverse reality. In López-Roldán, Pedro; Fachelli, Sandra Towards a Comparative Analysis of Social Inequalities between Europe and Latin America. Springer. Doi: 10.1007/978-3-030-48442-2

Bloc B

1. Castro, T. y Seiz, M. (2014): "La transformación de las familias en España desde una perspectiva sociodemográfica", *VII Informe sobre exclusión y desarrollo social en España*, Madrid: FOESSA.

http://foessa2014.es/informe/uploaded/documentos_trabajo/13112014045006_7884.pdf

2. Mari-Klose, P. y Mari-Klose, M. (2012). "Edad, vulnerabilidad económica y Estado de bienestar: la protección social contra la pobreza de niños y personas mayores", *Panorama Social* 15, 107-125.

<https://www.funcas.es/Publicaciones/Detalle.aspx?IdArt=20760>

3. Alegre, M.A y Benito, R. (2010), "Los factores del abandono educativo temprano. España en el marco europeo", *Revista de Educación*, número extraordinario 2010, pp. 65-92.

http://www.revistaeducacion.mec.es/re2010/re2010_03.pdf

4. León, M. y Salido, O. (2013), "Las políticas de protección a las familias en perspectiva comparada: divergencias nacionales frente a desafíos compartidos", en Del Pino, E. y Rubio, M. J (eds.), *Los Estados del Bienestar en la encrucijada: políticas sociales en perspectiva comparada*, Madrid: Tecnos. (fotocopia en Campus Virtual)

5. Ajenjo Cosp, M. y García Román, J. (2014), "Cambios en el uso del tiempo de las parejas ¿Estamos en el camino hacia una mayor igualdad?", *Revista Internacional de Sociología (RIS)*, vol 72, n.2, pp. 453-476.

<http://revintsociologia.revistas.csic.es/index.php/revintsociologia/article/view/568>

6. Miret, P. y Zueras, P. (2017), "Alarma en el sistema público de pensiones: ¿culpa de la demografía?", *Revista del Ministerio de Empleo y Seguridad Social*, n. 131, pp. 115-170.

7. Spijker, J. y Zueras, P. (2016), "El cuidado a los mayores en un contexto de envejecimiento y cambio social, político y económico", *Panorama Social*, n. 23, 109-124.

<http://www.funcas.es/Publicaciones/Detalle.aspx?IdArt=22552>

Lectures Complementàries

Parte A. Modelo Social Europeo.

1. Gómez, Pedro L.; Buendía; L. (2015). "La crisis y los Estados del Bienestar en Europa". Madrid: Fundación Foessa. VII Informe sobre exclusión social en España

http://www.foessa2014.es/informe/uploaded/documentos_trabajo/15102014153256_1506.pdf

2. Streeck, Wolfgang (2014): "La crisis del capitalismo democrático." *New Left Review*, https://newleftreview.org/article/download_pdf?language=es&id=291

3. Martín Artilles, Antonio; Molina, Oscar; Carrasquer, Pilar (20126). ¿Ruptura del compromiso igualitario para sostener el Estado del Bienestar?. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, nº 154: 45-64. doi:10.5477/cis/reis.154.45. http://www.reis.cis.es/REIS/PDF/REIS_154_031459931349233.pdf

4. Daune-Richards, A-M. (2007). "Las mujeres y la sociedad salarial: una investigación a partir de los casos de Francia, Reino Unido y Suecia." En Prieto, C. (coord.). Trabajo, género y tiempo social. Barcelona: Hacer pp. 226
5. Martín Artilles, A. (2008). ¿Modelo Social de Bajo coste?. Valencia: Arxius de Sociología, 26, <https://dialnet.unirioja.es/servlet/autor?codigo=12224>
6. Campillo, Inés (2010). "Políticas de conciliación en los regímenes de Bienestar Mediterráneos: España e Italia. Revista Política y Sociedad, volumen 47,1; <http://revistas.ucm.es/index.php/POSO/article/view/POSO1010130189>
7. González, Sergio; Luque, David (2014). «¿Adiós al corporatismo competitivo en España? Pactos sociales y conflicto en la crisis económica». *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, 148: 79-102. (<http://dx.doi.org/10.5477/cis/reis.148.7>;
8. Leonardi, Laura et. al. (2010). ¿Es exportable la flexiseguridad?. Un estudio comparado entre Italia y España." Cuadernos de Relaciones Laborales, 29,
9. Martín Artilles, A; Molina, Oscar; Godino, Alejandro (2016). "Desempleo y política de ingresos adecuados en España e Italia". Institut d'Estudis del Treball, Universitat Autònoma Barcelona. https://www.researchgate.net/publication/310764013_Unemployment_and_adequate_income_policy_in_Spain_ar
10. Hirschler, Sandra (2010). Proyectos de integración social en España y Alemania: perspectiva de las participantes." *Revista de Educación*, nº 351 http://www.revistaeducacion.mec.es/re351/re351_07.pdf
11. Peña, Noemi;; De la Peña, Iñaki (2014) "Hacia una pensión social básica en un Estado del bienestar." *Lan Harremanak*, 31 <https://dialnet.unirioja.es/descarga/articulo/5211065.pdf>
12. Martín Artilles, A.; Molina, Oscar (2015). "Participación financiera para sostener las pensiones?. Entre la Democracia Industrial y la Motivación?. Cuadernos de Relaciones Laborales, vol.33
13. Khöler, Holm-Detlve; Martín-Artiles, Antonio (2009): Manual de sociología del trabajo y de las relaciones laborales. Madrid: Delta Publicaciones

Parte B. Bibliografía Familia y Estado Bienestar

1. Flaquer, L. (2000): *Las políticas familiares en una perspectiva comparada*, Barcelona: Colección de Estudios Sociales de la Fundación La Caixa [Disponible en: <http://www.fundaciolacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/8472ce6adfcf010VgnVCM1000000e8cf10aRCRD/es/es03>]
2. Iglesias de Ussel, J. y Meil, G. (2001): *La política familiar en España*, Barcelona: Ariel Sociología.
3. Jurado, T. (2007): *Cambios familiares y trabajo social*, Madrid: Fundaciones Académicas.
4. Marí-Klose, P., Marí-Klose, M., Vaquera, E. y Argeseanu, S. (2010): *Infancia y futuro: nuevas realidades, nuevos retos*, Barcelona: Colección de Estudios Sociales de la Fundación La Caixa.
[Disponible en: http://obrasocial.lacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/7af433edaa007210VgnVCM1000000e8cf10aRCRD/es/vol30_e]
5. Robila, M. (2013): *Handbook of Family Policies Across the Globe*, Londres: Sage
6. Ajzenstradt, M. y Gal, J. (2010): *Children, Gender and Families in Mediterranean Welfare States*, Londres: Springer.
7. Castro, C. y Pazos, M. (2007): "Permisos de maternidad, de paternidad y parentales en Europa: algunos elementos para el análisis de la situación actual", en M. Pazos (coord.): *Economía e Igualdad de Género*:

retos de la Hacienda Pública en el siglo XXI, Madrid: Instituto de Estudios Fiscales pp. 185-222. [Disponible en: http://www.ief.es/documentos/investigacion/genero/LG_CCastro_MPazos.pdf].

8. Esping-Andersen, G. (2007): 'Investing in Children and their Life Chances', Fundación Carolina International Workshop 'Welfare State and Competitiveness', 26-27 de Abril del 2007, Madrid.

[Disponible en: http://dcpis.upf.edu/~gosta-esping-andersen/materials/investing_children.pdf].

9. Esping-Andersen, G. (2008): "La política familiar y la nueva demografía", *Información Comercial Española*, 815: 45-60. [Disponible en: http://www.revistasice.com/cmsrevistasICE/pdfs/ICE_815_45-60__E2DBEE4DEAB4141D2AED0DDD823952A1.]

10. Esping-Andersen, G. (2009): *The incomplete revolution: adapting to women's new roles*, Cambridge: Polity Press.

11. Esping-Andersen, G. y Palier, B. (2011): *Los tres grandes retos del Estado de bienestar*, Barcelona: Ariel.

12. Esping-Andersen, G. (coord.) (2013). El déficit de natalidad en Europa: la singularidad del caso español, Colección de Estudios Sociales nº 36, Barcelona: Obra Social "La Caixa".

13. Lapuerta, I., Baizán, P. y González, M. J. (2009): 'Tiempo para cuidar, tiempo para trabajar. Análisis del uso y la duración de la licencia parental en España, en V. Navarro (dir.): *La situación social en España, vol. III*, Madrid: Biblioteca Nueva, pp. 425-460.

14. Moss, P. (2011): 'International Review of Leave Policies and Related Research 2011', *International Network on Leave Policies and Research* [Disponible en: http://www.leavenetwork.org/fileadmin/Leavenetwork/Annual_reviews/Complete_review_2011.pdf].

15. Navarro, V. y Clua-Losada, M. (2012): *El impacto de la crisis en las familias y en la infancia*. Barcelona: Ariel

16. OECD (2011): *Doing better for families*, Paris: OECD Publishing. [Disponible en: http://www.oecd.org/document/49/0,3746,en_2649_34819_47654961_1_1_1_1,00.html].

17. Thévenon, O. (2011): "Family Policies in OECD Countries: A Comparative Analysis", *Population and Development Review*, 37(1): 57-87.

18. Tobio, C., Agulló, M.S., Gómez, M.V., y Martín, M. T. (2010): *El cuidado de las personas: un reto para el siglo XXI*, Barcelona: Colección de Estudios Sociales, La Caixa. p. 91-108. [Disponible en: http://multimedia.lacaixa.es/lacaixa/ondemand/obrasocial/pdf/estudiossociales/vol28_completo_es.pdf].

19 UNICEF (2007): *Un panorama del bienestar infantil en los países ricos*, Florencia: Centro de Investigaciones Innocenti. [Disponible en: http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc7_spa.pdf]

Recursos en internet

1. CIIMU. Institut d'infancia i món urbà. <http://www.ciimu.org>

2. Ministerio de Trabajo y de la Seguridad Social. Anuario de Estadísticas Sociales: <http://www.empleo.gob.es/es/estadisticas/contenidos/anuario.htm> (especialmente interesante el capítulo 5, dedicado a "las prestaciones de la Seguridad Social y otras prestaciones").

3. Familias e infancia. Ministerio de Sanidad y Política Social: <http://www.msps.es/politicaSocial/familiasInfancia/home.htm> (en este caso resultan relevantes el 'Consejo y Observatorio Estatal de Familias' y el 'Observatorio de la Infancia').

4. MISSOC. Mutual Information System on Social Protection:

<http://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=815&langId=en> (en este caso es de especial interés la sección de "comparative tables on social protection").

5. European Network of Ombudspersons for Children (ENOC): <http://www.crin.org/enoc/>

6. European Alliance for Families (Observatorio Europeo de Políticas Familiares). Comisión Europea: http://ec.europa.eu/employment_social/emplweb/families/index.cfm

7. The Council of Europe Family Policy Database:

http://www.coe.int/t/dg3/familypolicy/Database/default_en.asp

8. OECD Family Database: www.oecd.org/social/family/database

9. Inocenti Research Centre (UNICEF): <http://www.unicef-irc.org/publications/>

Programari

No es requireix programari específic